

NAŠA MAHRAMA, NAŠ(A) ODGOVOR(NOST)

Zašto marama?

Bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod mahramom, Đermana Šeta, CNS i CIPS, Sarajevo, 2011. godine, str. 204.

Bliži se gotovo decenija aktivnog intelektualnog angažmana brojnih muslimanskih mislilaca, posebno Tarika Ramadana, na redefiniranju, restrukturiranju i kontekstualiziranju geografije znanja unutar muslimanske zajednice. Srž ovih nastojanja ogleda se u pokušaju da se muslimanska poruka, potekla sa izvora Teksta i Konteksta, životvorno predstavi sa namjerom istinske transformacije za boljitak svih ljudi. Čini se kako nove generacije muslimana i muslimanki angažirano doprinose ovoj posve humanoj i zahtjevnoj misiji. Tome u prilog svjedoči i nedavno objavljena studija Đermane Šeta o fenomenu mahrame u BiH, o njenoj simbolici, povijesnom ishodištu, interpretacijama i kontekstu, a koja nosi naslov *Zašto marama? Bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod mahramom*.

Ne treba se čuditi kako je ovo skoro pa pionirski rad i istraživanje o itekako važnoj temi kod nas u BiH. Ironično, mahrama je pitanje koje se kod nas najčešće pokrivalo, prekrivalo i prešućivalo kako zbog društveno-političkog miljea, tako i zbog adaptivno-pasivnog karaktera ljudi i institucija koje bi o ovome trebali govoriti. Zavisno od konteksta, pitanje, ili, preciznije kazano, problem mahrame u BiH po pravilo je najčešće rješavan na dva (simptomatična) načina: tradicionalistički i politički/adaptibilno. Oba načina u sebi impliciraju apatiju i konformizam, odnosno sterilnost. Jedna od najznačajnijih osobenosti studije Đermane Šeta ogleda se upravo u odbacivanju i dekonstrukciji ovakvog odnosa prema mahrami, ženi muslimanki, ali i njenom, toliko spočitavanom i toliko neshvaćenom izboru da se odijeva na islamski način.

U prvom dijelu knjige, autorica ističe kontraverznost mahrame kao simbola u društvu, stoga je povijesno kontekstualizira, predstavljajući

temeljne koncepte o mahrami kao načinu odijevanja, odnosno odjeći koja je značenjski višeslojan pojam u islamu, a koji je suštinski protkan etičkim principom *svjesnosti o Allahovom sveprisustvu, kao najboljoj odori*, kao i što se eksplicitno kazuje u ku'anskoj suri El-E'araf, ajet 26. Nakon određivanja ishodišnog kon/teksta vezanog za islamski način odijevanja žene, Šeta sagledava refleksije mahrame i hidžaba posebno na Zapadu, raskrinkavajući orijentalizirane predodžbe i mitomanska učitavanja kako u pojam islamskog odijevanja, tako i u pojam same žene muslimanke. Višestruko uputan jeste drugi dio u kome autorica analizira mahramu u kontekstu ljudskih prava. Vodeći nas kroz širok pravni dijapazon međunarodnih deklaracija, povelja i raznolikih legislativnih akata, Đermana Šeta nedvojbeno pokazuje kako prema međunarodnim pravnim institucijama *pravo* na islamsko odijevanje ili nošenje mahrame još nije definisano kao pravo, a nekamoli kao univerzalno pravo utemeljeno na idealu slobode da svako može odabrati svoj način odijevanja. U ovom poglavlju zorno je pokazana sva moć i veličina stereotipiziranog poimanja muslimanke, njenog načina odijevanja, ali i islama uopće. Riječi Rosmarie Zapfl-Helbling, izjaviteljice Vijeća Evrope o ženi i religiji u Evropi da je „tako teško poštovati maramu kao vjerski simbol kao svaki drugi jer ona (mahrama, op.a.) nosi sa sobom preveliko breme koje označava podložnost sudbine i života jedne djevojke ili žene kontroli jednog muškarca.“ Ovo je eklatantan primjer kako se nastavlja razvijati i sofisticirati orijentalistički kanon oličen u Marxovim riječima: „Oni (one) se ne mogu predstavljati, oni (one) moraju biti predstavljeni.“ U ovom kontekstu, autorica bi svoju studiju mogla/trebala upotpuniti i analizom neoliberalne muslimanske inteligencije koja pristaje na ovakvo tretiranje i definiranje islamskog načina odijevanja pod krinkama raznoraznih „teorija muslimanske rezistentnosti na Zapadu“ (ma šta im to značilo) i na taj način kreću se rubovima autoorijentalizma – fenomena koji je itekako simptomatičan za muslimanska podneblja, posebno njihovu obrazovanu elitu.

Vjerovatno najinteresantniji dio čitateljima jeste treće poglavlje koje iscrpno govori o hidžabu/mahrami u BiH od doba osmanske države do danas. Autorica iznosi na vidjelo prve rasprave i traktae pisane o ulozi žene muslimanke u modernom društvu, funkciji i i simbolu mahrame. Nadalje, ona vjerno prenosi žustre debate o zaru tokom tridesetih godina prošlog stoljeća iz kojih se jasno razaznaje polariziranje muslimanske inteligencije na tradicionalistički tabor koji je bio hermetičan i zatvoren prema svijetu i drugom/drugačijem, te progresivnu, liberalnu muslimansku ulemu koju je predstavljao reis Džemaludinu Čauševiću. Naravno, Šeta prati i zakonske odredbe koje su u posljertnoj Jugoslaviji regulirale/zabranile islamski način odijevanja, ali i reafirmaciju mahrame krajem XX stoljeća.

Vrijedno je istaći kako autorica jasno ukazuje na „maskulinizaciju“ ženskog pitanja unutar IZ BiH, te itekako dvojben odnos prema ženi unutar institucija i društva, a što na indirektan način i doprinosi daljnjem usložnjavanju pitanja mahrame u savremenoj bosanskohercegovačkoj zbilji. Đermana Šeta veoma smjelo i iskreno upušta se u pitanja izbora, funkcionalnosti i tumačenja mahrame danas. Sve to popraćeno je četvrtim poglavljem u kome muslimanke iz BiH kazuju o svojim direktnim i indirektnim iskustvima o hidžabu. Iako su rezultati izvršenih terenskih ispitivanja, upitnika, intervju a i debata jasno pokazali kako u BiH postoji veliki stepen diskriminacije prema pokrivenim ženama, posebno na tržištu rada, autorica, također, ističe visok stepen autodiskriminacije do kojeg su dovele brojne žene sa mahramom usljed odobravanja diskriminacije, neprepoznavanja iste i tome slično. Na taj način, studija se, na intelektualno pošten način, zaokružava i sadrži onaj neizostavni dio svakog dobrog istraživanja, a to je utemeljena samokritika.

Na kraju, mora se podvući činjenica kako je Đermana Šeta na jedan jezgrovit, precizan izrazito akribičan način sačinila izuzetnu društvenu i kulturalnu studiju o fenomenu mahrame u BiH, ali i šire.

Nikako ne treba zaboraviti niti pionirsku narav ove studije. Obilje literature, pravnih dokumenata, terenskih zapisa, kao i minuciozna terminologija o ljudskim pravima, rodnim studijama i građanskom društvu posebno su bogatstvo ove studije, odnosno njene autorice. Stoga joj se naposljetku mora čestitati na izrazito uspješnoj studiji, koja jeste složena, ali istovremeno koncizna i jasna. Nadasve, treba se čestitati na čestitom intelektualnom stavu, koji je ujedno i kur'anski zahtjev, da pažljivo sluša i još pažljivije propituje stvarnost oko sebe, bez obzira na ime institucije ili ideološku obojenost izvora koje razmatra. Samo na taj način može se dosegnuti potpuna slika, taj rijetko dosanjani holistički imperativ sjedinjavanja Teksta i Konteksta, Riječi i Života. Kroz studije poput knjige *Zašto marama? Bosanskohercegovačke muslimanke o životu i radu pod mahramom* i muslimanske žene mogu se predstaviti, a ne moraju biti anamorfnu predstavljene. Stoga, da parafraziram izjavu jedne bosanske muslimanke, „njihova feredža nije njihova briga“, nego je naša mahrama, naša briga i odgovornost, kao što naša odgovornost jesu i prava svih onih koji žive i dišu pored nas i sa nama.

Mirza SARAJKIĆ

RASCIJEPLJENI ZAPAD

Rascijepljeni Zapad (Der gespaltene Westen), Jürgen Habermas, preveo s njemačkog Sulejman Bosto, RABIC i ECLD, Sarajevo, 2010.

Pod zajedničkim naslovom *Rascijepljeni Zapad (Der gespaltene Westen)*, Jürgen Habermas je sabrao i objedinio nekoliko svojih tekstova i razgovora koji su već ranije (osim osmog teksta) ugledali svjetlost dana u nekoliko svjetskih časopisa. Na taj način je i sam prihvatio široko rasprostranjen (često i opravdan) običaj da se kraći publikovani radovi i razgovori prikupе, organizuju i na jednom mjestu objave kao knjiga.

Objavljivanje ovog zbornika članaka na bosanskom jeziku ima višestruk značaj. Pored nekoliko objavljenih prevoda Habermasovih knjiga na našem jeziku, izvrstan prevod profesora Sulejmana Boste omogućio je širem krugu čitalaca da se neposredno upoznaju sa jednom od najvećih savremenih njemačkih filozofskih figura.

Knjiga je podijeljena na četiri podnaslova („Poslije 11. septembra“, „Glasovi Evrope u višeglasnosti njezinih nacija“, „Pogledi na jedan kaotičan svijet“ i „Kantov projekt i rascijepljeni Zapad“) i u svojoj tematskoj raznovrsnosti i širokom rasponu misli sadrži jednu optimističnu sliku Evrope, razmatranu u duhu i viziji konstitucije Kantovog projekta svjetskog građanskog poretka, zbog čega Habermasa svrstavaju u krug onih kozmopolitski orijentiranih mislilaca poput Jacquesa Derride, Ulricha Becka i drugih.

Okvir Habermasovog analitičkog zahvata, unutar kojeg sagledava stanje i tendencije kretanja sadašnje politike Zapada, Evropske unije i UN-a, u osnovi sadrži riskantnost da se o njemu piše parcijalno i fragmentarno, *pars pro toto*, uzdižući onog uzgrednog u nečijem djelu na nivo cjelovitog i bitnog. Ipak, ova riskantnost se može izbjeći ako se aspekt shvati kao dio i moment cjeline, uzimajući u obzir širi misaono-teorijski kontekst karakteristične Habermasove duhovne i methodske „pozicije“. Onima koji su upućeni u Habermasovu teo-

riju deliberativne demokratije jasno je da Habermas u svom promišljanju aktuelnih svjetskih političkih i pravnih problema zapravo polazi od svoje etike diskursa, koja predstavlja misaono ishodište i utemeljenje njegove deliberativne demokratije. Etika diskursa je zapravo kognitivistička etika u tradiciji Kanta, Apela, Tugendhata i Rawlsa koja insistira na analogiji normativne ispravnosti i deskriptivnog pojma istine. Tu ideju zapravo najbolje iskazuje Kantov kategorički imperativ, prema kojem važenje normi ovisi o njihovoj *poopćivosti*.¹ U prikazu što slijedi akcentirat ćemo ona mjesta u knjizi za koja smatramo da izražavaju autentična Habermasova stajališta.

Već u prvom pasusu predgovora Habermas iznosi svoje stajalište o *normativnom rascijepu* Zapada: „Zapad nije rascijepila opasnost međunarodnog terorizma nego politika sadašnje administracije Sjedinjenih Američkih Država koja ignorira međunarodno pravo, marginalizira Ujedinjene nacije i prihvaća raskid s Evropom“. Obrazlažući svoj stav, Habermas navodi paradigmatički primjer takve političke realnosti pozivajući se na ratnu američku politiku: „Ne zavaravajmo se: normativni autoritet Amerike leži u ruševinama. Ni jedan od dva uvjeta za pravno legitimirani angažman vojne sile nije bio ispunjen: ni situacija samoodbrane od aktualno ili neposredno predstojećeg napada, niti ikakva autorizirana odluka Vijeća sigurnosti prema Poglavlju VII Povelje UN. (...) Danas normativno neslaganje cijepa sam Zapad“ (str. 35-36). U tom normativno-dekonstruktivističkom razumijevanju aktualne svjetske politike Habermas se zalaže za uspostavljanje „univerzalističkog diskursa prava i morala“, kojeg u strogoj smislu definira kao „egalitarni individualizam umnog morala koji zahtijeva uzajamno priznavanje u smislu jednakog poštovanja svakoga“ (str. 30-31). U izvjesnom smislu i Habermas sa pojmom „univerzalizma“ anticipira nužnu uspostavu poopćivosti pravnih i moralnih temelja liberalnog poretka.

¹ Walter Reese-Schäfer, *Jürgen Habermas i deliberativna demokracija* (prev. Tomislav Martinović), u: *Politička misao*, Zagreb, Vol. XLI, 2004, br. 4, str. 3)